

กระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้านเมื่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยว บ้านสะหว่าง เมืองวังเวียง แขวงเวียงจันทน์ สปป. ลาว¹

Self-management Process and Strategies in Contesting and Negotiating of the Villagers in the Tourism Space of Ban Savang, Vang Vieng, Lao PDR.

บงกช เจนชัยภูมิ² / กิรติพร จุตะวิริยะ³ / จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง⁴

Bongkot Janchaiyaphum / Keeratiporn Jutaviriya / Jaggapan Cadchumsang

บทคัดย่อ

สิ่งสำคัญของ “โลกาภิวัตน์จากส่วนล่าง” ในพื้นที่บ้านสะหว่าง คือ การที่ชาวบ้านคิดค้นกระบวนการจัดการตัวเองและกลวิธีในการต่อสู้ต่อรองกับรัฐและอำนาจทุน เพื่อสร้างความเท่าเทียมและความยุติธรรมในสังคมผ่านการรวมกลุ่มซึ่งเป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้ไม่ใช้การต่อสู้อย่างเผชิญหน้าแต่เสียงเล็กๆ ของชาวบ้านจากการรวมกลุ่มได้สร้างพลังในการเรียกร้องและต่อรองกับเจ้าหน้าที่ผ่านปฏิบัติการที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน ปฏิบัติการเหล่านี้ล้วนต่อต้านอำนาจรัฐที่กดทับและเอาเปรียบ เป็นการต่อต้านที่แสดงออกผ่านชีวิตประจำวัน ทำให้รัฐมองว่าเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในทุกวัน แต่แท้ที่จริงสิ่งเหล่านี้เป็นกลวิธีของผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าในการสร้างภาพเพื่อให้เห็นว่าสังคมหยุดนิ่งและสงบสุข เพื่อพวกเขาจะได้ฉกฉวยผลประโยชน์จากผู้ควบคุมกดขี่ ซึ่งถือเป็นช่องว่างที่ชาวบ้านสามารถเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม กลวิธีนี้ถือเป็น “ศิลปะการต่อสู้” ที่ไม่ใช้การต่อสู้อย่างเผชิญหน้าหรือล้มล้างผู้ควบคุมการกดขี่ หากแต่ทำให้ชาวบ้านมีพื้นที่ในการยืนหยัดต่อสู้กับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในสังคมโลกทุนนิยมปัจจุบัน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาลุ่มน้ำโขงศึกษา และได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักวิจัยของศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการสังเกตการณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์แบบอุปนัย

คำสำคัญ: กระบวนการจัดการตัวเอง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน การต่อสู้ต่อรอง โลกาภิวัตน์

Abstract

The notion of “globalization from below” is exemplified by the villagers of Ban Savang in Lao PDR, where tourism has been promoted. The villagers have employed self-management processes and strategies to contest and negotiate state power. Moreover, social capital has also developed. Although this conduct is not direct confrontation, the unheard “voices” of the villagers are strong enough to negotiate with state agents. These practices occur regularly and are evident in the everyday life of the villagers. Such practices can be considered as strategies invented by people who have less power and are more likely to intelligently challenge the authorities. The everyday life practices allow the villagers of Ban Savang to retain their pride and sense of belonging in the face of tourism development in the era of globalization. In terms of methodology, this study used the qualitative research method which focuses on data collection and interviewing along with both participant and non-participant observation. Data were analyzed through inductive analysis.

Keywords: self-management, the practice of everyday life, struggle and negotiation, globalization

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับชุมชนท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับโลกาภิวัตน์จากข้างบนหรือโลกาภิวัตน์ของทุนนิยม ซึ่งผู้วิจัยมองว่า ไม่ได้เป็นการอธิบายหรือสร้างความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชนประเภทนี้มากนัก เนื่องจากยังขาด “เสียง” ของสมาชิกชุมชนที่อาจเรียกรวมๆ ได้ว่า “คนตัวเล็กตัวน้อย” ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง “ศักยภาพของการท่องเที่ยวในด้านการแข่งขันและการเป็นตลาดท่องเที่ยวแห่งใหม่ของสาธารณรัฐประชาธิปไตย

ประชาชนลาว” ของ พุทธรักษ์ พิจิตร (Pichit, 2002) หรือ “ลักษณะและความสำคัญของการท่องเที่ยวใน สปป. ลาว เพื่อหาแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของลาวให้ได้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจทั้งกับลาวและประเทศใกล้เคียง” ของ รัชณี เอื้อไพโรจน์กิจ (Aueapirotekit, 2004) งานวิจัยเหล่านี้ส่วนใหญ่มีลักษณะของการสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากข้อมูลทุติยภูมิและนำผลมาวิเคราะห์ออกมาในรูปแบบนโยบายระดับประเทศ นอกจากนี้ งานวิจัยของนักวิชาการท่านอื่นๆ ที่ทำการศึกษาในประเทศเหล่านี้ ส่วนใหญ่พบว่า ท้ายที่สุดผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวคือ กลุ่มทุนบางกลุ่ม แต่ชุมชนเจ้าของพื้นที่กลับได้รับผลกระทบด้านลบอย่างมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม วัฒนธรรมถูกทำให้ด้อยค่าเสื่อมศรัทธาหรือเกิดการแย่งชิงทรัพยากรภายในชุมชน แต่ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงว่า การเสียผลประโยชน์ของชุมชนนั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างไร ชุมชนมีการต่อสู้ต่อรองอย่างไร

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว บทความนี้จึงเลือกให้ความสำคัญกับ “โลกาภิวัตน์จากส่วนล่าง” ซึ่งเป็นการศึกษาปฏิกริยาโต้กลับปัญหาและผลกระทบในรูปแบบการสร้างและขยายเครือข่ายการตื่นตัวของภาคประชาชนในเรื่องสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และเสรีภาพทางการเมือง (Sugunnasil, 2005) โดยมุ่งความสนใจไปที่กระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้านในการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจท่องเที่ยวที่กำลังเติบโตในบ้านสะห่าง เมืองวังเวียง แขวงเวียงจันทน์ สปป. ลาว โดยมีสมมติฐานว่า นโยบายของรัฐที่ใช้ควบคุมท้องถิ่นไม่สามารถควบคุมคนในท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ได้เสมอไป เนื่องจากชาวบ้านมีกลวิธีในการดำเนินชีวิตที่ไม่ยอมตกอยู่ภายใต้การกดทับของอำนาจที่เหนือกว่า

วิธีวิทยาในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งให้ความสำคัญกับเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยเน้นให้ความสำคัญจาก

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ กลุ่มพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2) กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในหมู่บ้าน 3) กลุ่มชาวบ้านในบริบทเมืองเวียงและบ้านสะหว่าง และ 4) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ทั้งในส่วนกลางและระดับท้องถิ่น ทั้งนี้จะได้มีการสัมภาษณ์และสอบถาม “มุมมองของนักท่องเที่ยว” เพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเป็นข้อมูลเสริมในการอธิบายการศึกษาครั้งนี้ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเชื่อว่าการอธิบายและวิเคราะห์จากความเห็นของบุคคลหลากหลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ จะทำให้ผลการศึกษาที่ได้เป็นข้อมูลแบบองค์รวมและมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด โดยใช้มุมมองแนวคิด “โลกาภิวัตน์จากส่วนบน” และ “โลกาภิวัตน์จากส่วนล่าง” ในการอธิบาย ซึ่งสามารถอธิบายมุมมองทั้ง 2 ประเด็นได้ ดังนี้

โลกาภิวัตน์จากส่วนบนที่กล่าวถึงในการศึกษาครั้งนี้ อธิบายได้ว่าเป็นความเร่งของอุตสาหกรรมตลาดเสรี ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างอุตสาหกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบตลาดเสรีโดยใช้ระบบทุนนิยมในการแสวงหาอาณานิคม กระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นการใช้ความเหนือกว่าของทุนเทคโนโลยี การบริหารจัดการ และอำนาจทางการเมือง ผ่านกลไกต่างๆ ขององค์กรระหว่างประเทศเข้ามาบีบให้ประเทศกำลังพัฒนาอย่าง สปป. ลาว ซึ่งมีอำนาจน้อยกว่าต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข เพื่อเดินทางเข้าสู่วาทกรรมการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่เน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มรัฐ ชนชั้นนำ และกลุ่มทุนข้ามชาติ

ส่วนโลกาภิวัตน์จากส่วนล่าง ซึ่งเป็นแกนหลักในการศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาในมุมมองย้อนกลับ กล่าวคือ โลกาภิวัตน์จากส่วนล่างมองว่า การให้ความสำคัญกับระบบทุนมากจนเกินไป จะทำให้เกิดปัญหาความไม่ลงรอยในสังคม อีกทั้งปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นจะเปราะบางมากยิ่งขึ้น เพราะชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับระบบเงินตรา เกิดการแบ่งกลุ่ม แบ่งแยกชนชั้น จนหลงลืมวิถีชีวิตดั้งเดิม ดังนั้น กระบวนการโลกาภิวัตน์จากส่วนล่างจึงเป็นการต่อสู้ของท้องถิ่นที่สนับสนุนชุมชนให้เกิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมทางสังคม มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เน้นสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ แนวคิดโลกาภิวัตน์จาก

ส่วนล่างเชื่อว่าโลกาภิวัตน์ (Globalization) ไม่สามารถแยกขาดออกจากความเป็นท้องถิ่น (Localization) ได้ ความเป็นท้องถิ่นจึงยังคงมีความสำคัญแฝงอยู่เสมอ

บ้านสะหว่าง เมืองวังเวียง: ชุมชนท่องเที่ยวภายใต้ระบอบสังคมนิยม วิถีลาว

ภายหลังปี ค.ศ. 1975 ในยุคก่อนเกิดการท่องเที่ยว ชาวเมืองวังเวียงเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มฝั่งซ้ายแม่น้ำซอง รวมถึงประชาชนที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศ โดยเฉพาะประชาชนในเมืองซำเหนือ แขวงหัวพัน ได้อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณนี้เช่นเดียวกัน เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงสถาปนาประเทศ ชาวบ้านจึงได้หาพื้นที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ การบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งอาศัยอยู่บ้านสะหว่างมาตั้งแต่เกิด เช่น Viengkham (2011) เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงการตั้งถิ่นฐานของบ้าน สะหว่างว่า

“...แต่ก่อนคนจะปลูกบ้านอยู่ใจกลางบ้านสะหว่างนี้แหละ มันยังไม่มีการแบ่งเขตหมู่บ้าน ชาวบ้านจะปลูกบ้านใกล้กัน อยู่แบบช่วยเหลือกัน จนหลังสถาปนาประเทศ มีคนอพยพมาจากทางเหนือเยอะ จึงเริ่มขยายอาณาเขตไปทางทิศตะวันออกของแม่น้ำซอง...”

“...คนจากซำเหนืออพยพลงมาเยอะ พวกเขามาปลูกบ้านอยู่ริมน้ำซองในเขตบ้านสะหว่าง แถวนั้นมันเป็นที่ราบติดแม่น้ำ หากินง่าย...” (Phu, 2011)

จะเห็นได้ว่า บ้านสะหว่างในอดีตเป็นจุดศูนย์กลางการตั้งบ้านเรือนที่สำคัญของคนท้องถิ่นและยังเป็นจุดศูนย์กลางของผู้คนที่อพยพลงมาจากทางเหนือของประเทศ เมื่อมีคนอพยพลงมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านต้องขยายอาณาเขตออกไปเป็นวงกว้างมากขึ้น ต่อมาในช่วงปี ค.ศ. 1990-1994 เมืองวังเวียงเริ่มเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนที่ขึ้นชื่อของ สปป. ลาว เนื่องจากเป็นเมืองที่มีธรรมชาติงดงาม พื้นที่โดยรอบเป็นภูเขาและมีถ้ำขนาดใหญ่อยู่กลางหุบเขา ประกอบกับมีแหล่งน้ำใสสะอาดไหลผ่านตัวเมือง นักท่องเที่ยวในขณะนั้นส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองที่มักเดินทางมาพักผ่อนในวันหยุดตามเทศกาล

ต่างๆ เช่น เทศกาลปีใหม่หรือวันสงกรานต์ และเป็นนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่สนใจ
ธรรมชาติ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับฟังว่า

“...ส่วนใหญ่ชาวบ้านได้ยินพ่อแม่เล่าว่า แต่ก่อนวังเวียงเป็นจุดยุทธศาสตร์
ทางการทหารของอเมริกาที่เข้ามารุกราน สปป. ลาว ช่วงสงครามอินโดจีน ต่อมา
พอมดสงคราม บ้านเมืองสงบสุข จึงค่อยๆ มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามา
ท่องเที่ยวและสำรวจ ได้เห็นความงามของเมืองวังเวียง ก็กลับไปเล่าบอกต่อๆ กัน
ทำให้เมืองวังเวียงเป็นที่รู้จักของฝรั่งมากขึ้น...” (Phengsavahn, 2011)

จะเห็นได้ว่า ในยุคก่อนเกิดการท่องเที่ยว บ้านสะหวาง เมืองวังเวียง
เป็นจุดยุทธศาสตร์การรบที่สำคัญ เป็นที่รู้จักของทหารอเมริกาที่มาตั้งกองทัพอ
ยู่บริเวณนี้ พอสงครามเสร็จสิ้นความผูกพันและความชื่นชอบในธรรมชาติ
อันงดงามของเมือง ทำให้เกิดการกลับมาเยี่ยมเยือน พาครอบครัวมาพักผ่อนเพื่อ
รำลึกถึงอดีต ผนวกกับเมื่อสงครามสงบลงชาวบ้านทางเหนือของ สปป. ลาว ที่ไม่มี
ที่ดินทำกินได้ขยับขยายลงมาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่เมืองวังเวียง ทำให้พื้นที่แห่งนี้เริ่ม
หนาแน่นไปด้วยคนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวต่างชาติ นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่
เข้าสู่ยุคแห่งการท่องเที่ยวเพื่อตอบรับปีแห่งการท่องเที่ยวลาวขึ้นในปี ค.ศ. 1999

ในยุคแห่งการท่องเที่ยวนับตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1999 เป็นต้นมา รัฐ สปป. ลาว
เข้ามาจัดการพื้นที่เมืองวังเวียงและควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด บ้านสะหวางกลายเป็น
ศูนย์กลางของการบริการทางการท่องเที่ยวของเขตเทศบาลเมืองวังเวียง
เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวที่หนาแน่นไปด้วยผู้คน สิ่งของ และทุน สภาพบ้านเรือน
จากบ้านไม้ชั้นเดียวในอดีตไม่ถูกพบเห็นอีกต่อไป สภาพบ้านเรือนได้ปรับเปลี่ยนไป
เป็นห้องแถว บ้านครึ่งปูนครึ่งไม้ บางแห่งกลับกลายเป็นอาคารพาณิชย์เพื่อประกอบ
ธุรกิจจากอำนาจทุนภายนอก การเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มทำให้การ
ดำเนินชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเริ่มเข้าสู่อาชีพ
รับจ้างและบริการมากขึ้น หันหลังให้การยังชีพแบบเกษตรกรรมดั้งเดิมในอดีต
ด้วยเหตุผลเหล่านี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษากระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้าน
ในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในธุรกิจท่องเที่ยวอย่างแนบเนียนและเลือกที่จะเป็นผู้รับ
ผลประโยชน์มากกว่าเป็นผู้เสียผลประโยชน์

ชาวบ้านกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว

การใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านระยะแรก ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านผ่านการประกอบอาชีพ เช่น ลูกจ้างในร้านอาหาร คนขายโรตีสี และคนขับรถสามล้อรับจ้าง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เข้าไปเรียนรู้ในธุรกิจชุมชนของชาวบ้าน คือ ธุรกิจเช่ากงเบ็ง (เช่าห่วงยาง) ผ่านการฝากฝังจากนายบ้าน จากการลงสนามและสังเกตการณ์เบื้องต้นผู้วิจัยพบว่า การท่องเที่ยวในบ้านสะหว่าง มุ่งเน้นไปที่กิจกรรมการท่องเที่ยว 2 ประเภท คือ การพายเรือคายัคและล่องกงเบ็ง ชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมอยู่ในกิจกรรมเหล่านี้ด้วย กล่าวคือ 1) กิจกรรมพายเรือคายัค ริเริ่มโดยบริษัท Green Discovery ซึ่งเป็นกลุ่มทุนจากนครหลวงเวียงจันทน์ แต่ภายหลังชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันให้บริการเรือคายัคด้วยตัวเองซึ่งในปัจจุบันมี 13 หน่วยบริการ และ 2) กิจกรรมล่องกงเบ็ง เป็นความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านทั้ง 7 หมู่บ้านในเขตเทศบาลเมืองวังเวียง เพื่อหารายได้เสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตชาวบ้าน ซึ่งผู้วิจัยมองว่า การรวมกลุ่มของชาวบ้านนี้เป็นกระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้านเพื่อต่อสู้ต่อรองกับอำนาจทุนที่เหนือกว่าไม่ให้เห็นเองเป็นผู้เสียผลประโยชน์

นอกจากการเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวแล้วยังพบว่า ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนต่างมีส่วนร่วมในกิจการท่องเที่ยวของหมู่บ้านทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนหรือการมีส่วนร่วมในการใช้แรงงาน ผู้วิจัยจึงได้แบ่งระดับการเข้าร่วมในธุรกิจท่องเที่ยวของชาวบ้านออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1) กลุ่มที่เข้าร่วมอย่างเต็มตัว

ชาวบ้านในกลุ่มนี้ คือ กลุ่มที่เข้าร่วมในธุรกิจท่องเที่ยวอย่างเต็มตัวเต็มเวลา และยึดอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ โดยส่วนใหญ่แล้วจะผันตัวจากอาชีพเกษตรกรรมเข้าสู่ธุรกิจท่องเที่ยว โดยเลือกทำธุรกิจที่เป็นเจ้าของเอง เช่น เจ้าของโรงแรม เกสเฮ้าส์ ร้านขายของชำ และรับจ้างทั่วไปในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น แม่บ้านในโรงแรมที่พักหรือร้านอาหาร เป็นต้น การที่ชาวบ้านเลือกมีธุรกิจเป็นของตนเองนั้น ปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญคือทุน ไม่ว่าจะเป็นทุนทางการเงิน

และทุนทางวัฒนธรรม กล่าวคือ การมีทุนสำรองเป็นเครื่องการันตีแม้ว่ากิจการจะไม่สามารถสร้างผลกำไรได้ในบางเดือนแต่ครอบครัวก็ยังมีรายรับจากเงินเดือนประจำที่แน่นอน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการตัดสินใจทำธุรกิจผนวกกับการมีที่ดินเป็นของตนเองเป็นส่วนส่งเสริมที่สำคัญในการตัดสินใจ สำหรับทุนทางวัฒนธรรมนั้นกล่าวคือ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ จะทำให้สามารถช่วยดึงลูกค้าหรือจัดหาแรงงานราคาถูก เป็นส่วนช่วยเสริมความมั่นใจมากขึ้นในการตัดสินใจทำธุรกิจ สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีทุนดังกล่าวข้างต้นมักเลือกที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจท่องเที่ยวในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การเข้าร่วมบางส่วน

2) กลุ่มที่เข้าร่วมบางส่วน

ชาวบ้านในกลุ่มนี้จะไม่ใช้เวลาทั้งหมดไปกับการประกอบอาชีพในธุรกิจท่องเที่ยว แต่จะใช้เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้เพิ่มจากงานประจำ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านกลุ่มนี้จะยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักอยู่ อาชีพเสริมที่ชาวบ้านเลือกทำ คือ การขายอาหารริมถนน การเป็นแรงงานรับจ้างในบางช่วงเวลา หลังฤดูเก็บเกี่ยวหรือระหว่างรอการเก็บเกี่ยว เช่น กรรมกรก่อสร้าง ไกด์นำเที่ยว ในท้องถิ่น ช่างถ่ายภาพตามสถานที่ท่องเที่ยว หรือขับรถสามล้อเครื่องรับจ้าง บางส่วนแบ่งบ้านให้นักท่องเที่ยวเช่าอยู่แบบ Long stay รายได้ที่เกิดจากการเข้าร่วมธุรกิจท่องเที่ยวของชาวบ้านกลุ่มนี้มักเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน ประกอบกับมีทุนไม่มากพอที่จะผลักดันให้เป็นอาชีพหลัก จึงเป็นเหตุให้อาชีพเหล่านี้ต้องวางตัวอยู่ในตำแหน่งอาชีพเสริม

ในแง่ของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวพบว่า ชาวบ้านได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ มีการค้าขายเกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริม ส่วนประโยชน์ด้านอื่นๆ คือ ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชุมชน เช่น มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกมากขึ้น มีไฟฟ้า ระบบสาธารณสุขโลก และเครือข่ายโทรคมนาคมที่ทันสมัยกว่าพื้นที่ใกล้เคียง หากพิจารณาจุดร่วมทางความคิดของภาครัฐและชาวบ้านต่อการท่องเที่ยวพบว่า ภาครัฐต้องการให้ประชาชนในประเทศหลุดพ้นจากความยากจน ส่วนตัวชาวบ้านเองต้องการมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความร่วมมือ

ร่วมกันระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน โดยเป็นการวางแผนร่วมกันเพื่อรักษาความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังให้ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม วิถีชีวิต และทรัพยากรในชุมชน ซึ่งเป็นเสน่ห์ทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ การท่องเที่ยวบ้านสะท่างจึงจะอยู่ได้อย่างยั่งยืน

กระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้าน: มองผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

de Certeau (1984) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสเสนอไว้ในหนังสือ *The Practice of Everyday Life* ว่า “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน” หากพิจารณาความสำคัญของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การอ่าน การพูด การทำกับข้าว หรือการประกอบอาชีพ ฯลฯ จะเห็นความสำคัญของการบริโภคที่ผู้บริโภคไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ แต่มีวิธีการ (Ways of Operating) ที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจ ดังนั้น “ชีวิตประจำวัน” ในความหมายของ de Certeau จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เชื่อมโยงและมีส่วนกำหนดความหมายซึ่งกันและกัน เขาเชื่อว่า ชีวิตประจำวันมีความพิเศษและมีพลังการทำลายอำนาจอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่จำเป็นต้องแสดงออกซึ่งการตอบโต้ อย่างถอนรากถอนโคน เป้าหมายจึงอยู่ที่ว่าทำอะไรที่จะทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการทำงานของชีวิตประจำวันเป็นที่ประจักษ์ เรื่องชีวิตประจำวันในความหมายของเขาจึงไม่ได้เสนอทางออกหรือล้มล้างการควบคุมกดขี่ แต่เสนอหนทางที่จะเปิดช่องให้ชีวิตประจำวันได้แสดงศักยภาพที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง ดังเช่น งานของ เก็ตตวา บุญปรากฏ (Boonprakarn, 2008) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุลิมข้ามแดนปาดังเบซาร์ไทย-มาเลเซีย” พบว่า ในชีวิตประจำวันของผู้คน ผู้ค้า และสินค้ามีการข้ามแดนไปมาอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการหาช่องทางและโอกาสในการค้าข้ามแดน มีการหลบหลีกการตรวจจับของเจ้าหน้าที่ซึ่งต้องใช้หลากหลายวิธี ไม่ว่าจะเป็น “กองทัพมด การตะเข้ตะออก หรือ การยัดไส้” ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อต่อรองกับ

ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเช่นรัฐ เช่นเดียวกับงานของ ไชยณรงค์ เสรษฐเชื้อ (Sretthachau, 2009) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พื้นที่ อำนาจ และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน บริเวณพรมแดนกัมพูชา-ลาว ภายใต้กระแสการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” พบว่าแม้ผู้คนบริเวณพรมแดนจะมีความยากลำบากและมีรายได้น้อย แต่ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันกลับเป็นการบริโภคความทันสมัย มีการสร้างสังคมเสมือนจริงผ่านการใช้โทรศัพท์มือถือ ซึ่งถือว่าเป็นการต่อสู้กับการถูกนิยามว่าเป็นแรงงานข้ามแดนที่ด้อยโอกาส โดยใช้ชีวิตประจำวันแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ งานวิจัยทั้ง 2 เรื่องที่ยกมาข้างต้น ทำให้เห็นว่า ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องราวของการต่อสู้ที่มีกลวิธีที่แตกต่างกันออกไป แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ การแย่งชิงและต่อสู้ต่อรองกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

กรณี “กระบวนการจัดการตัวเอง” ของชาวบ้านระหว่าง แม้จะเป็นเรื่องของการต่อสู้ต่อรองกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านกับรัฐเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างออกไปจากงานทั้งสองชิ้นข้างต้นเนื่อง จากเป้าหมายของการต่อสู้ไม่ได้อยู่เพียงแค่ระดับปัจเจกแต่อยู่ที่การทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น กระบวนการจัดการตัวเองจึงไม่ได้เกิดจากการถูกควบคุมจากกฎข้อบังคับที่ถูกกำหนดจากบนลงล่าง (Top-Down Rules) โดยภาครัฐ แต่เป็นการให้ความสำคัญกับการกระทำของสังคมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมที่นำไปสู่ระบบการสรรค์สร้างรูปแบบและโครงสร้างที่จัดระเบียบขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต ด้วยเหตุนี้ การจัดการตัวเองจึงให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นและการปรับตัว แม้ว่าการท่องเที่ยวจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในบ้านระหว่าง กล่าวคือ เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงจากเพื่อการใช้ เป็นการบริโภคเพื่อความทันสมัยก่อให้เกิดการไหลเวียนของเงินตราและการเคลื่อนย้ายของผู้คนในตลาดท่องเที่ยว ด้านพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ หาของป่า เพื่อดำรงชีวิต กลับกลายเป็นพื้นที่แห่งเมืองท่องเที่ยวและสถานบันเทิง หลายครั้งที่อิทธิพลของการท่องเที่ยวเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทั้งโดยไม่ตั้งใจหรือต้องเป็นไปเพราะความจำยอม หลายพื้นที่ต้อง

สูญเสียความเป็นท้องถิ่น สำหรับบ้านสะท่างพบว่า ในระยะแรกที่มีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน สภาพการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถตั้งรับกระแสการท่องเที่ยวที่ถาโถมเข้ามาได้ทัน แต่เมื่อวันเวลาผ่านไปชาวบ้านได้เรียนรู้จากประสบการณ์ จึงได้เกิดการรวมกลุ่ม ใช้ความร่วมมือร่วมใจ และใช้วิถีประจำวันในการต่อสู้ต่อรองกับอำนาจทุนจากภายนอกเพื่อรักษาพื้นที่ของตนและไม่ยอมจำนนตกเป็นเหยื่อของการท่องเที่ยวเฉกเช่นชุมชนท่องเที่ยวอื่น ๆ การดำรงอยู่ของชาวบ้านสะท่างในปัจจุบันจึงเป็นการพยายามปรับตัวเพื่อตอบรับการท่องเที่ยวในบางส่วนและต่อต้านปฏิเสขในบางมุม เพื่อแสดงจุดยืนว่าพวกเขาจะไม่ยอมถูกเอาเปรียบและถูกกดขี่จนเกินไป ในประเด็นดังกล่าวก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและทำให้เกิดพลังอำนาจของคนหรือกลุ่มในชุมชน (Empowerment) นำไปสู่เป้าหมายที่ว่า ชุมชนเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังจะได้อธิบายผ่านการรวมกลุ่มกบเบ็ง และการรวมกลุ่มสามล้อเครื่องรับจ้าง ในภาวะที่ชาวบ้านต้องเผชิญกับ “กฎเหล็ก” ของรัฐ ต่อไปนี้

1) การรวมกลุ่มกบเบ็ง-การหลบหลีกกฎเหล็กของรัฐ

การรวมกลุ่มกบเบ็งหรือการรวมกลุ่มให้บริการเช่าห้วงยาง เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านทั้ง 7 หมู่บ้าน ในเขตเทศบาลเมืองวังเวียง ปัจจุบันมีอยู่ 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มสีเหลือง ก่อตั้งในปี ค.ศ. 2000 และกลุ่มสีขาว ก่อตั้งในปี ค.ศ. 2006 เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มสีเหลืองมีสมาชิกมาก ทำให้การจัดลำดับคิวเวียนไม่ทั่วถึง จึงมีการเพิ่มกลุ่มสีขาวขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง เพื่อกระจายให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึง ซึ่งกลุ่มกบเบ็งเมืองวังเวียงมีการปันผลให้แก่สมาชิกและหักภาษีให้กับรัฐบาลทุกเดือน ในอดีตกลุ่มสีเหลืองได้ทำธุรกิจเช่ากบเบ็งแบบกระจายกระจายรัฐบาลจึงเข้ามาควบคุมให้มีการรวมกลุ่ม เพื่อความเป็นระเบียบและควบคุมได้โดยมีการจัดระเบียบหมู่บ้านให้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามลำดับ เวียนกันไปทั้ง 7 หมู่บ้าน ในอดีตการเข้าร่วมกลุ่มจะต้องจ่ายเงิน 800,000 กีบ⁵ ต่อ 1 ครัวเรือน แต่ในปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น ค่าเข้ากลุ่มจึงเหลือเพียง 500,000 กีบ ต่อ 1 ครัวเรือน การรวมกลุ่มของชาวบ้านนี้สังเกตได้ว่า ทางกลุ่มจะไม่รับครัวเรือนที่มี

⁵ 1 บาท ประมาณ 255 กีบ (อ้างอิงจากเดือน มกราคม พ.ศ. 2555)

ฐานะร่ำรวยและต้องการซื้อหุ้นหลายหุ้นเข้าเป็นสมาชิก เพราะภารกิจของกลุ่มคือการช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ ความยากจน และความเดือดร้อนของชาวบ้าน ดังนั้น 1 คริวเรือน จะให้ถือครองเพียง 1 หุ้นเท่านั้น และหากผู้ใดไม่มีเงินเข้าร่วมกลุ่ม ก็สามารถเข้าร่วมกลุ่มได้ โดยจะหักค่าหุ้นในแต่ละเดือนจากเงินปันผลกลุ่มทยอยใช้จนครบ 500,000 กีบ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านให้มีความเสมอภาคกัน สมาชิกกลุ่มจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด มิฉะนั้นอาจถูกถอดถอนออกจากกลุ่มได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบอำนาจแฝงของรัฐอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น ป้ายประกาศเรื่องกฎระเบียบเกี่ยวกับการรวมกลุ่มที่กล่าวไว้ว่า “ห้ามหน่วยงานบริการหรือบุคคลใด จัดตั้งบริการกงเบ็งโดยมิได้รับอนุญาตในการดำเนินธุรกิจจากห้องกานท่องเที่ยว⁶ เมืองวังเวียง... หรือ ห้ามขึ้นราคาและลดราคาในการบริการโดยมิได้รับอนุญาตจากห้องกานท่องเที่ยว” จะเห็นได้ว่า อำนาจของรัฐได้ส่งผ่านกฎระเบียบของกลุ่มพัฒนาหมู่บ้าน แม้แต่ป้ายประกาศที่ติดอยู่หน้าจุดบริการนักท่องเที่ยวก็เป็นอีกสัญญาณ (Sign) หนึ่งที่รัฐได้เข้ามาควบคุมการทำงานของชาวบ้าน จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า รัฐได้เข้ามาควบคุมการดำเนินงานของชาวบ้านอย่างใกล้ชิดและกำกับดูแลถึงรายได้และผลประโยชน์ ห้ามไม่ให้มีการขึ้นราคาหรือลดราคา โดยไม่แจ้งให้ห้องกานท่องเที่ยวยทราบล่วงหน้า ทั้งนี้ รัฐได้ใช้วาทกรรม “ความเป็นระเบียบ” เข้ามาควบคุมชาวบ้าน และชาวบ้านต่างเข้าใจดีว่าการกระทำเช่นนี้เพื่อป้องกันไม่ให้อาณาประชาราษฎร์ได้จากการจัดเก็บภาษีรายเดือน กระบวนการจัดการตัวเองของชาวบ้านภายในกลุ่มจะหมุนเวียนกันมาให้บริการ ณ จุดบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านสะหว่าง วันละ 1 หมู่บ้าน โดยจะมีตัวแทนชาวบ้าน 5 คน มาให้บริการที่จุดบริการนักท่องเที่ยว การหลบหลีกกฎเหล็กของรัฐมีกลวิธีที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้พบเสียงสะท้อนจากชาวบ้าน ดังนี้

“...ชาวบ้านได้ร่วมแรงกันตั้งให้กลุ่มนี้ขึ้นมา อย่างน้อยคนที่ไม่มีเงินก็สามารถเข้าร่วมกลุ่มได้ เกิดประโยชน์ต่อบ้านต่อเมืองให้มีการพัฒนา แม้บางครั้งจะถูกเอาเปรียบบ้าง แต่อยู่ไหนหากเป็นผู้เหนื่อยก็ต้องถูกเอาเปรียบทั้งนั้น แต่ถ้าถูกเอาเปรียบบ่อยๆ ทนไม่ไหวก็แอบเอาคืนบ้าง...” (Viengmala, 2011)

⁶ สกตตามการออกเสียง เขียนตามวิธีสกตของ สปป. ลาว ในปัจจุบัน

“...แต่ก่อนสมาชิกในกลุ่มยังมีน้อย ก็ลักเฮ็ดลักกินกันไป ได้เงินได้ค่าหลาย อยู่แต่พอมีสมาชิกหลายขึ้น รัฐก็เลยเข้ามาควบคุม เห็นว่า ต้องการให้เป็นระเบียบ.. มันก็เป็นระเบียบขึ้นอยู่ แต่เงินก็ต้องเสียให้รัฐหลายขึ้น จักผู้ใดได้เปรียบเสียเปรียบ ละบัดที่นี้ เจ้าเป็นนักศึกษา ก็ไปคิดเบิ่งเอา...” (Poosi, 2011) ผู้วิจัยจึงถามกลับไป “แล้วถ้าไม่เห็นด้วยจะทำอย่างไรได้” ท้าวสีทน ตอบกลับมาว่า “เว้าไปก็บ่ได้ แต่ก็มี บ้างแนวลักเฮ็ดลักกิน บางทีก็ลักลดราคาให้ฝรั่งมันมาเล่นทุกวัน ส่วนฝรั่งคนไหน มันเว้ามากความ ก็ลักขึ้นราคามันซะเลย บางทีเอมาส่งเบิ่งซำกว่ากำหนด ก็ปรับเงินเพิ่มไปอีก...” (Poosi, 2011)

“...ม่วนหลายยามมาเฮ็ดเวียกอยู่หม่องนี้ ได้เว้าพื่น เว้าแหย ผู้โน่นผู้นี้ไป เรือย แม้แต่เจ้าหน้าที่ห้องกานเอง ก็ยังเว้าแหยพื่นได้ แต่คั่นเฮานั่งอยู่เฮือน มันก็ สิบคือปานได้ หากสิเว้าแหยพื่น...” (Siyaboon, 2011)

คำกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของเสียงอันหลากหลายของชาวบ้านที่อยู่ใน กลุ่มกงเบ็ง ในระหว่างที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ ชาวบ้านบางกลุ่มที่ยัง ไม่มีหน้าที่ในขณะนั้น มักจะจับกลุ่มสนทนากันอย่างสนุกสนาน แน่نونว่าเรื่อง ที่ทำให้การพูดคุยสนุกสนานนั้น คงหนีไม่พ้นการจับกลุ่มนินทา วิพากษ์วิจารณ์ การทำงานของเจ้าหน้าที่ห้องกานท่องเที่ยวที่มักมาเดินตรวจสอบการทำงานของ ชาวบ้าน ส่วนประเด็นรองลงมาคือ การจับกลุ่มนินทานักท่องเที่ยวต่างชาติ ชาวบ้าน มักจะแกล้งพูดหยอกล้อและด่าทอนักท่องเที่ยวต่อหน้าด้วยภาษาท้องถิ่น เมื่อเห็น นักท่องเที่ยวทำหน้าไม่เข้าใจ พวกเขาจะหัวเราะขบขันกันอย่างสนุกสนานราวกับ ว่านักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นตัวละครในสายตาของพวกเขา ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านล้วนมีความพิเศษและมีพลังการทำลายอำนาจ อยู่ตลอดเวลา การนินทากันด่าผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า สามารถทำให้ชาวบ้านรู้สึกผ่อนคลายจากความรู้สึกถูกกดทับภายใต้กฎระเบียบที่เคร่งครัดได้

2) การรวมกลุ่มสามล้อเครื่องรับจ้าง-การลักไก่

“การลักไก่”⁷ ในที่นี้หมายถึง การกระทำที่เป็นลักษณะแอบแฝง เป็นอีก ปฏิบัติการหนึ่งที่ผู้วิจัยพบเห็นเมื่ออยู่ในสนามต่างแดน เมื่อคราวที่ได้ร่วมสังเกตการณ์

⁷ เป็นคำนิยามที่ผู้วิจัยคิดขึ้นเอง

อยู่ในกลุ่มกงเบ็ง ผู้วิจัยพบเห็นบรรดารถสามล้อเครื่องรับจ้างเหล่านี้วนเวียนผลัดเปลี่ยนคิวมารับนักท่องเที่ยวไปส่งยังจุดเริ่มต้นเล่นน้ำที่บ้านพุตินแดงอยู่เป็นประจำ เมื่อถึงคิวของคันใด ผู้ขับซึ่งจะต้องเซ็นชื่อในสมุดเพื่อรายงานจำนวนนักท่องเที่ยวในรอบนั้นๆ บันทึกลงไปยังห้องกาหนท่องเที่ยวเมือง เพื่อให้รับทราบเป็นประจำทุกเดือน ทั้งนี้ ค่าใช้จ่ายสำหรับรถสามล้อเครื่องรับจ้างจะรวมอยู่กับค่าใช้จ่ายที่นักท่องเที่ยวเช่าห่วงยางในราคา 55,000 กีบแล้ว

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอยู่ระยะหนึ่ง ทำให้ผู้วิจัยพบว่าบรรดารถสามล้อเครื่องรับจ้างเหล่านี้ เมื่อมารับนักท่องเที่ยวที่จุดบริการเช่าห่วงยางจะลงบันทึกจำนวนนักท่องเที่ยวต่อรอบตามจำนวนนักท่องเที่ยวจริงในขณะนั้น แต่เมื่อขับมาได้สักระยะหากพบเห็นนักท่องเที่ยวเดินอยู่ระหว่างทาง รถสามล้อเครื่องจะจอดรับผู้โดยสารระหว่างทางและคิดค่าโดยสารในอัตราที่ตนพึงพอใจ ดังนั้นจำนวนนักท่องเที่ยวที่ขึ้นโดยสารระหว่างทางจึงไม่ถูกบันทึกลงในสมุดที่ต้องรายงานต่อห้องกาหนท่องเที่ยว ค่าโดยสารที่ได้จากนักท่องเที่ยวระหว่างทางจึงถือเป็นรายได้ที่เพิ่มขึ้นมาจากการลักไก่ ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะเข้าใจถึงปฏิบัติการดังกล่าวจึงสอบถามผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ ไซ เวียงพู (Viengpoo, 2011) ชายวัยกลางคนอาชีพขับรถสามล้อเครื่องรับจ้างอยู่ที่บ้านสะพานมาเป็นเวลานานและทราบถึง “การลักไก่” ที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า คนขับสามล้อเครื่องจะเวียนกันไปตามคิวรอบนักท่องเที่ยวที่จุดบริการเช่าห่วงยาง เมื่อรับนักท่องเที่ยวต่อรอบแล้วจะต้องนับจำนวนนักท่องเที่ยวและเขียนจำนวนลงในสมุดบันทึก บางครั้งคนขับสามล้อเครื่องจะใช้วิธีลักไคนับไม่ครบตามจำนวนจริง ตกหล่นไปครั้งละ 1-2 คน เพื่อรับเงินส่วนต่างซึ่งมักจะรู้เห็นและช่วยเหลือกันอยู่แล้ว แต่วิธีที่ทำกันประจำในกลุ่มสามล้อเครื่องรับจ้างคือ การแฉะรับนักท่องเที่ยวระหว่างทาง นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ในตอนแรกตัดสินใจที่จะเดินเท้าไปยังจุดล่องห่วงยางเอง เพราะเห็นว่ามิมีระยะทางเพียง 4-5 กิโลเมตร แต่เมื่อเดินไปสักระยะเกิดความเมื่อยล้าบ้าง เกียจคร้านบ้าง หรือเกิดจากการชักชวนขึ้นรถของกลุ่มสามล้อเครื่องบ้าง จึงตัดสินใจใช้บริการระหว่างทาง จำนวนที่ขึ้นระหว่างทางนี้จะได้อบละประมาณ 3-4 คน ไม่เช่นนั้นจะแออัดเกินไปจนเป็นที่สังเกตของผู้พบเห็น ค่าบริการที่รับขึ้น

ระหว่างทางไม่มีอัตราตายตัวคือ แต่ละรอบอาจรับจากจุดเดียวกันแต่ราคาไม่เท่ากัน นักท่องเที่ยวก็มีอัตราค่าบ้าง บางครั้งก็ลด บางครั้งก็ไม่ลด ถือว่ามีรายได้เสริมจากวิธีนี้ขึ้นมามากพอสมควร

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับกั้ง เด็กหนุ่มที่มาขับสามล้อเครื่องช่วยที่บ้านยามว่าง เขาเล่าว่า “...ไม่ค่อยได้มาขับ จะไปรับจ้างทำอย่างอื่นมากกว่า แต่ช่วงนี้พอไม่สบายเลยมาขับแทน...” (Khong, 2011) กั้งออกตัวก่อนที่จะเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวันให้ผู้วิจัยฟัง กั้งเป็นเด็กหนุ่มอายุ 21 ปี รูปร่างท้วมแต่คุยสนุกและเป็นกันเอง เขามักพาผู้วิจัยและกลุ่มเพื่อนไปเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ ทั้งในบ้านสะหว่างและหมู่บ้านรอบๆ กั้งเป็นทั้งคนขับรถและไกด์ได้ในเวลาเดียวกัน ในช่วงแรกกั้งไม่ค่อยพูดถึงกลุ่มสามล้อเครื่องเท่าใดนัก การพูดคุยจะเป็นลักษณะการถามคำตอบคำเสียมากกว่า การพูดคุยทางโทรศัพท์และสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้ช่องว่างระหว่างคนในและคนนอกน้อยลง เมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่และพบกั้งอีกครั้งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า กั้งรู้สึกผ่อนคลายเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้วิจัยมากขึ้น และยอมเล่าเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตตน โดยเฉพาะการมาขับสามล้อเครื่องรับจ้าง

“...มันยุ่งยาก เหนื่อย พูดฝรั่งก็ไม่ค่อยเป็น ด้อย่างเดียวที่ได้เงินใช้ คุณคนอื่นๆ เขาก็ทำกันก็ทำตาม อย่างรับนักท่องเที่ยวระหว่างทาง ก็รู้ว่าผิด แต่ก็ช่วยๆ กันในกลุ่ม ห้องทานเล่นได้หลายแล้ว (หัวเราะ) กับพวกฝรั่งที่เปลี่ยนใจไม่ลงเล่นน้ำก็รับกลับมาด้วย ไอ้ซากลับนี้แหละได้หลาย ไม่ผิดกฎด้วย รู้สึกสบายใจกว่าเพราะไม่ได้คิดเงิน บอกฝรั่งว่า ลิไปส่งอยู่บ้านสะหว่าง ขึ้นมาๆ เขาก็ดีรถมาพอมายังบ้านสะหว่าง ลงรถเขาก็ให้เงิน บอก ทิปๆ ฟอริยู แต่งกิ้ว วันหนึ่งถ้าขยันหน่อยก็ได้หลาย หลายกว่าไปรับจ้างตามบริษัท...” (Khong, 2011)

เมื่อผู้วิจัยถามว่า ผู้ที่ลี้ภัยเช่นนี้บ่อยครั้งเคยถูกห้องทานท่องเที่ยวเมืองจับได้หรือไม่ หลายเสียงสะท้อนในกลุ่มผู้ขับรถสามล้อเครื่องรับจ้าง บอกเป็นเสียงเดียวกันว่า เคยถูกจับได้ โดนโทษปรับกันทั้งกลุ่ม หลังจากนั้นจะมีเจ้าหน้าที่มาคุมเข้มอยู่ที่กลุ่มมกเบ็ง มานั่งนับจำนวนนักท่องเที่ยวเอง บางครั้งก็นั่งรถไปกับกลุ่มนักท่องเที่ยวด้วย ทางกลุ่มต้องทำตามกฎเหล็กที่เคร่งครัดให้ห้องทานท่องเที่ยวเห็นพอนานไป คนลี้ภัยกฎเหล็กอ่อนลง กลุ่มผู้ขับรถสามล้อเครื่องก็แอบทำแบบเดิมอีก

วนเวียนอยู่เช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ปฏิบัติการดังกล่าวเป็นกลวิธีการต่อสู้ต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าได้อย่างแนบเนียน โดยการแสวงหาโอกาสจากความพลั้งเผลอเพียงเล็กน้อยของฝ่ายตรงข้าม ฉกฉวยเอาแม้กระทั่งผลประโยชน์ที่เล็กที่สุด และจุดนี้เองที่จะทำให้เสียงของชาวบ้านมีพลังอำนาจในการต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าได้

บทสรุป

“กระบวนการจัดการตัวเอง” ของชาวบ้านระหว่างภายใต้ทุนทางสังคมได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ตนที่แตกต่างจากผลประโยชน์ของนายทุน การเรียนรู้จากประสบการณ์ทำให้ชาวบ้านเข้าใจโลกทัศน์ของนายทุนและอำนาจรัฐเป็นอย่างดี สิ่งนี้นำไปสู่กระบวนการจัดการตัวเองและการปรับตัวเพื่อให้อยู่ได้ในระบบสังคมแบบทุนนิยม การพยายามเอารัดเอาเปรียบและควบคุมอย่างเข้มงวด ทำให้เกิดพลังอำนาจแฝงของชาวบ้านที่พยายามต่อต้านและหลบหลีกกฎระเบียบของรัฐ ซึ่งแสดงออกมาในหลายรูปแบบและหลากหลายวิธี ชาวบ้านใช้วิธีการจับกลุ่มนิทากันท่าลับหลัง หรือแม้กระทั่งการลักไก่ เหล่านี้ล้วนเป็นการต่อต้านในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนผู้พบเห็นทั่วไปไม่ค่อยคำนึงถึง เป็นกลวิธีของผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าที่ทำให้คิดว่าสังคมหยุดนิ่งและสงบสุข แต่อย่างไรก็ตามการต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านเต็มไปด้วยความยากลำบากที่ต้องหลบหลีกการควบคุมจากกฎเหล็กของรัฐ ปรากฏการณ์การต่อสู้ต่อรองในพื้นที่ท้องที่ชาวบ้านระหว่างจึงเป็นการใช้พื้นที่การทำงานของตนเองและช่องว่างของกฎข้อบังคับตอบโต้กับฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ การเผชิญหน้ากันระหว่างผู้มีอำนาจกับชาวบ้าน เสียงและอำนาจของชาวบ้านมีพลังต่อสู้ต่อรองไม่เพียงพอพวกเขาจึงเลือกใช้วิธีการรวมกลุ่มซึ่งเป็นการร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านมาตอบโต้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งพบว่าชาวบ้านในพื้นที่บ้านระหว่างสามารถหิบบมองหา และต่อสู้ต่อรองได้อย่างเหมาะสมกับทุกสถานการณ์

เอกสารอ้างอิง

- Aueapirotekit, Ratchanee. (2004). *Laksana lae Khaum Samkan khong Kan Thong Thiewnai Sor Por Por Lao*. (In Thai) [Characteristics and Importance of Tourism in Lao PRD]. Research Project in Master of Economics Program, Faculty of Economics: Thammasat University.
- Boonprakarn, Kettawa. (2008). *Phatibatkan nai Cheewit Prajamwan khong Phukha Muslim Kham Daen Padang Besar*. (In Thai) [Cross-border Muslim Traders: Their Everyday Lives in the Padang Besar, Thai-Malay Borderlands]. Dissertation (Ph.D. Tai Studies), Mahasarakham University.
- de Certeau, Michel. (1984). *The Practice of everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Khong. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. Tuk Tuk Driver in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Phengsavahn, Tavhon. (2012, February 11). **Interview**. Village Headman in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Phu. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Pichit, Phuttarak. (2002). Sakkayaphab khong *Kan Thong Thiew nai Dan Kan Khang Khan lae Kan Pen Talad Thong Thiew hang Mai khong Satharanarat Prachathippatai Prachachon Lao*. (In Thai) [The Potential of Tourism in Terms of Competition and the New Tourism Market of the Lao PDR]. Thesis (M. Econ), Chiang Mai University.
- Poosi, Sithone. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Siyaboon, Mon. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.

- Sretthachau, Chainarong. (2009). *Phaeuntee Amnaj lae Vithee Kan Damrong Cheewit khong Phukhon Borriwen Phrom Daen Kamphucha-Lao Phai Tai Krasae Kan Phatthana Anu-Phummiphak Lun Nam Khong*. (In Thai) [Space, Power and Livelihoods of People at Cambodian-Lao Borderlands in the Context of Mekong Regionalization]. Dissertation (Ph.D. Tai Studies), Mahasarakham University.
- Sugunnasil, Wattana (2005). *Logaphiwat*. (In Thai) [Globalization]. Social Anthropology: National Research Council of Thailand.
- Viengkham. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Viengmala, Pone. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.
- Viengpoo, Si. (Assumed Name). (2011, June 12). **Interview**. People in Ban Savang, Vangvieng, Lao PDR.